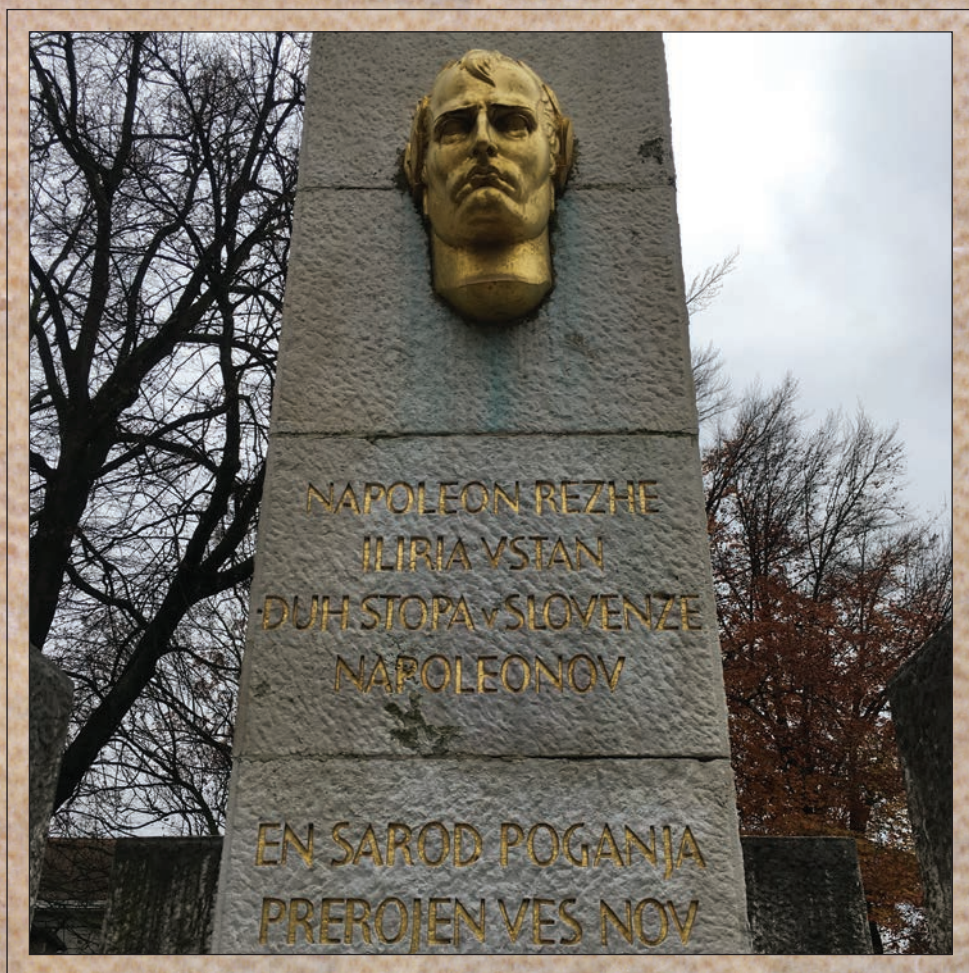

ACTA HISTRIAE
28, 2020, 2

UDK/UDC 94(05)

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper
Società storica del Litorale - Capodistria

ACTA HISTRIAE
28, 2020, 2

ISSN 1318-0185
e-ISSN 2591-1767

UDK/UDC 94(05)

Letnik 28, leto 2020, številka 2

**Odgovorni urednik/
Direttore responsabile/
Editor in Chief:**

Darko Darovec

**Uredniški odbor/
Comitato di redazione/
Board of Editors:**

Gorazd Bajc, Furio Bianco (IT), Stuart Carroll (UK), Angel Casals Martínez (ES), Alessandro Casellato (IT), Flavij Bonin, Dragica Čeč, Lovorka Čoralčić (HR), Darko Darovec, Lucien Faggion (FR), Marco Fincardi (IT), Darko Friš, Aleš Maver, Borut Klabjan, John Martin (USA), Robert Matijašič (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Žiga Oman, Jože Pirjevec, Egon Pelikan, Luciano Pezzolo (IT), Claudio Povoło (IT), Marijan Premović (MNE), Luca Rossetto (IT), Vida Rožac Darovec, Andrej Studen, Marta Verginella, Salvator Žitko

**Uredniki/Redattori/
Editors:**

Urška Lampe, Gorazd Bajc, Arnela Abdić

**Gostujoči uredniki/
Guest Editors:**

Patrizia Farinelli, Marko Štuhec, Peter Vodopivec

**Prevodi/Traduzioni/
Translations:**

Urška Lampe (slo.), Gorazd Bajc (it.), Stane Mažgon (slo.), Borut Praper (angl.), Metka Zupančič (fr.), Patrizia Farinelli (it.), Neville Hall (angl.), Mojca Šorli (angl.), Desmond Maurer (angl.)

**Lektorji/Supervisione/
Language Editors:**

Urška Lampe (angl., slo.), Gorazd Bajc (it.), Arnela Abdić (angl.)

**Izdajatelj/Editor/
Published by:**

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / Società storica del Litorale - Capodistria® / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente®

Sedež/Sede/Address:

Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, SI-6000, Koper-Capodistria, Garibaldijska 18 / Via Garibaldi 18, e-mail: actahistriae@gmail.com; https://zjdp.si/

Tisk/Stampa/Print:

Založništvo PADRE d.o.o.

Naklada/Tiratura/Copies:

300 izvodov/copie/copies

**Finančna podpora/
Supporto finanziario/
Financially supported by:**

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije / Slovenian Research Agency, Mestna občina Koper

**Slika na naslovnici/
Foto di copertina/
Picture on the cover:**

Napoleonov spomenik v Ljubljani oziroma spomenik Ilirskim provincam, postavljen leta 1929, delo arhitekta Jožeta Plečnika in kiparja Lojzeta Dolinarja. Detajl, pogled z zahoda / Monumento dedicato a Napoleone ovvero alle Province Illiriche a Lubiana, eretto nel 1929, opera dell'architetto Jože Plečnik e dello scultore Lojze Dolinar. Dettaglio, vista da ovest / Napoleon's Monument in Ljubljana or the Monument to the Illyrian Provinces, Erected in 1929, the Work of Architect Jože Plečnik and Sculptor Lojze Dolinar. Detail, View from the West (Foto: Darko Darovec, 2019).

Redakcija te številke je bila zaključena 30. junija 2020.

Revija Acta Histriae je vključena v naslednje podatkovne baze / Gli articoli pubblicati in questa rivista sono inclusi nei seguenti indici di citazione / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in: CLARIVATE ANALYTICS (USA); Social Sciences Citation Index (SSCI), Social Scisearch, Arts and Humanities Citation Index (A&HCI), Journal Citation Reports / Social Sciences Edition (USA); IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); International Bibliography of the Social Sciences (IBSS) (UK); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL); DOAJ.

To delo je objavljeno pod licenco / Quest'opera è distribuita con Licenza / This work is licensed under a Creative Commons BY-NC 4.0.

Navedila avtorjem in vsi članki v barvni verziji so prosto dostopni na spletni strani: <https://zjdp.si>.

Le norme redazionali e tutti gli articoli nella versione a colori sono disponibili gratuitamente sul sito: <https://zjdp.si/it/>.

The submission guidelines and all articles are freely available in color via website [http: https://zjdp.si/en/](https://zjdp.si/en/).

VSEBINA / INDICE GENERALE / CONTENTS

- Marko Štuhec:** Kulturni transfer: koncept in zgodovinska realnost 185
Transfer culturale: il concetto e la realtà storica
Cultural Transfer: Concept and Historical Reality
- Drago Rokсандić:** The Imperial Imaginary of the “Loyal Subject”:
Lujó Matutinović on a Kingdom of Illyria from the Gulf of Trieste
to the Mouth of the Danube (1811) 203
*L’immaginario imperiale del «suddito fedele»: Lujó Matutinović su un
Regno illirico dal golfo di Trieste all’estuario del Danubio (1811)*
*Imperialni imaginarij „zvestega podanika“: Lujó Matutinović o
Ilirskem kraljestvu od tržaškega zaliva do izliva Donave (1811)*
- François Bouchard:** Bartolomeo Benincasa, censore generale delle
Province Illiriche (1810–1811) 225
Bartolomeo Benincasa, the Chief Censor of the Illyrian Provinces (1810–1811)
Bartolomeo Benincasa, glavni cenzor Ilirskih provinc (1810–1811)
- Luka Vidmar:** “Grandi speranze di bene”: Metternich, Wrbna and
Lažanský at the Zois Palace in May 1816 243
*“Grandi speranze di bene”: Metternich, Wrbna e Lažanský nel palazzo
di Zois nel maggio 1816*
*“Grandi speranze di bene”: Metternich, Wrbna in Lažanský v Zoisovi
palači maja 1816*
- Jean-Jacques Tatin-Gourier:** De la gestion française des mines d’Idrija
sous l’empire à leur insertion dans les parcours Européens et les études
des ingénieurs der mines du début du XIXe siècle 269
*Dalla gestione francese delle miniere d’Idria alla loro introduzione
nei percorsi europei e negli studi degli ingegneri minerari agli inizi
del secolo XIX*
*Idrijski rudnik od francoske uprave do vključitve v potovanja in
razprave evropskih rudarskih strokovnjakov na začetku 19. stoletja*

- Ernst Bruckmüller:** The Agricultural Society of Vienna and its Connections to Southern and Western Europe between 1812 and 1857 279
La società agraria di Vienna e le sue connessioni con l'Europa meridionale e occidentale tra il 1812 e il 1857
Dunajska kmetijska družba in njene povezave z južno in zahodno Evropo med 1812 in 1857
- Peter Vodopivec:** Les socialistes « utopiques » français dans le *Journal des österreichischen Lloyd* (1841–1847) et le *Laibacher Zeitung* (1850) 297
I socialisti «utopici» francesi nel Journal des österreichischen Lloyd (1841–1847) e nel Laibacher Zeitung (1850)
Francoski »utopični« socialisti v Journalu avstrijskega Lloydja (1841–1847) in Laibacher Zeitung (1850)
- Giulia Delogu:** Notizie vere, notizie false: la questione sanitaria nell'Adriatico austriaco e nella Carniola del XVIII secolo tra commercio, politica e «polizia medica» 311
True News, Fake News: Health Issues in Eighteenth-century Austrian Adriatic and Carniola between Commerce, Politics and “Medical Police”
Resnične in lažne novice: razmere v zdravstvu na območju avstrijskega Jadrana in Kranjske v 18. stoletju glede na trgovino, politiko in “medicinsko policijo”
- Maria Bidovec:** Eminent sloveni nelle opere di referenza ottocentesche in Italia 327
Eminent Slovenes in Nineteenth Century Reference Works in Italy
Ugledni Slovenci v italijanskih splošnih enciklopedijah 19. stoletja

KULTURNI TRANSFER: KONCEPT IN ZGODOVINSKA REALNOST

Marko ŠTUHEC

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija

e-mail: marko.stuhec@ff.uni-lj.si

IZVLEČEK

Koncept kulturni transfer se nanaša na nenehno izmenjavo in kroženje kulturnih dobrin in na kulturno hibridnost, ki je njun rezultat. Koncept je nastal in dobil vedno večji pomen v zadnjih desetletjih v času intenzivne globalizacije in prepletenosti sodobnega sveta. Poudarjeno preučevanje najrazličnejših izmenjav je našlo pot tudi v zgodovinopisje, saj so imele izmenjave in vezi med ljudmi, idejami in stvarmi v preteklosti izrazito pomembno vlogo. Razprava se osredotoča na vsebine, ki jih zajema koncept, predstavi njegove prvine in analizira njegove vidike. Avtor razprave s primeri iz slovenske in svetovne zgodovine zgodnjega novega veka ilustrira uporabnost koncepta. Ugotavlja, da koncept v slovenski historiografiji skoraj ni navzoč, ker so slovenski zgodovinarji do teoretskih konceptov precej zadržani. Kljub temu pa so rezultati slovenskih zgodovinarjev že zaradi narave slovenske preteklosti zelo podobni rezultatom zgodovinarjev, ki ta koncept uporabljajo. Avtor sodi, da je koncept uporabno miselno orodje kljub nekaterim problemom, ki jih skriva.

Ključne besede: kulturni transfer, izmenjava kulturnih dobrin, dekontekstualizacija, rekontekstualizacija, adaptacija

TRANSFER CULTURALE: IL CONCETTO E LA REALTÀ STORICA

SINTESI

Il concetto di transfer culturale fa riferimento a fenomeni di uno scambio costante e di circolazione dei beni legati alla cultura e all'ibridismo culturale che ne risulta. Si tratta di un concetto che è emerso e ha ricevuto sempre più importanza negli ultimi decenni, in una fase d'intensa globalizzazione e di fitti legami del mondo contemporaneo. Indagini incentrate sui più diversi tipi di scambio si sono fatte strada anche in ambito storiografico, poiché scambi e legami tra persone, idee e cose hanno avuto anche nel passato un ruolo estremamente rilevante. Il discorso affrontato si focalizza sui contenuti abbracciati dal concetto in questione, ne presenta gli elementi basilari e ne analizza le prospettive, per passare quindi a illustrarne l'applicabilità attraverso dei confronti tra la storia slovena e quella mondiale nella

prima fase dell'Età moderna. L'autore constata che nella storiografia slovena il concetto di transfer culturale è pressoché assente in quanto gli storici sloveni sono piuttosto restii ad adottare concetti teorici, ciononostante i risultati cui giungono, già per le caratteristiche del passato sloveno, sono molto simili a quelli degli storici che lo usano. Da parte sua è dell'avviso che il concetto di transfer culturale sia uno strumento pregnante e di utile applicabilità seppure il suo uso celi dei problemi.

Parole chiave: transfer culturale, scambio di beni culturali, decontestualizzazione, ricontestualizzazione, adattamento

UVOD: SEDANJOST, PRETEKLOST IN KULTURNI TRANSFER¹

Strme bi pogledali tistega, ki bi v začetku letošnjega leta le namignil, da bomo od pomladi naprej pri nas ustvarjali prizore, do takrat rezervirane za posnetke in fotografije Japoncev, Malezijcev, Korejcev ter drugih prebivalcev vzhodne Azije, ki se v prenatrpanih sredstvih javnega prometa z maskami na obrazu varujejo pred epidemičnimi napadi sezonske gripe. Morda bi zavijali z očmi in se mu pomenljivo nasmihali, morda pa bi zgolj odmahnili z roko, češ, tuji kraji, tuje navade. Toda danes, dobrega pol leta pozneje, si po nasvetih zdravnikov, sprva tudi protislovnih, in ukazih oblasti že nekaj časa v domačih krajih natikamo maske, si vtiramo razkužilo v roke, se odmikamo od sogovornika, korenito redčimo in ukinjamo srečanja s prijatelji ter sorodniki in se odrekamo potovanjem v tuje kraje in dežele. Ali pa se temu upiramo, se pri tem opiramo na mnenja, ki krožijo po družbenih omrežjih, ponavljamo izjave nekaterih sicer zelo redkih zdravnikov, ki sodijo, da ne gre za Virus, temveč le za virus, ali pa celo mislimo, da gre za zaroto, s pomočjo katere bodo oblastniki ukinili demokracijo in uresničili svoje temačne cilje. Kakorkoli, dogajanje v letošnjem letu, hitrost širjenja bolezni, zmeda in negotovost ter podobnosti reakcij po vsem svetu spet kažejo na nerazvozljivo prepletenost sodobnega sveta. Še več, dogajanje, ki mu nismo le priča, ampak v njem hočeš, nočeš, tudi sodelujemo, je živ in živahen zgled kulturnega transferja. V tem dogajanju namreč delujejo in se povezujejo, prenašajo, razvezujejo ter ponovno povezujejo biološki, družbeni, politični in kulturni dejavniki.

Biološki agens, ki je, kot se zdi, ob tradicionalnih kulturnih praksah na tržnici več tisoč kilometrov oddaljenega velemesta, preskočil na ljudi in se s pomočjo modernih prometnih sredstev razširil po svetu, je povzročil obolevnost epidemičnih in pandemičnih razsežnosti. Ta pa je sprožila odzive, v katerih so družbeni agensi, kot so posamezniki, različne družbene in poklicne skupine, gospodarstveniki, politiki, znanstveniki in različne institucije spontano in/ali načrtovano spremenili vedenje, oblikovali ukrepe in prilagodili ravnanja. Če nekoliko posplošimo, smemo reči, da so se družbene in kulturne prakse spremenile: zdaj po vsem svetu ljudje nosijo maske, univerze in šole kombinirajo pouk v živo s poukom na daljavo, znanstveniki mrzlično iščejo cepivo, gospodarstveniki preživljajo krizo, zaposleni še bolj, kot je običajno, trepetajo za svoja delovna mesta, državljani se v glavnem prilagajajo, nekateri tudi protestirajo, politiki pa ne vedo prav dobro, kako upravljati družbo in gospodarstvo. Res je, seveda, da maske, bržčas najopaznejše znamenje novih družbenih praks, niso le predmet geografskega transferja iz daljne Azije. S precej jasno določenega in specifičnega polja medicine s(m)o jih dekontekstualizirali in jih nato rekontekstualizirali na polju vsakdanjega življenja. V procesu rekontekstualizacije pa, kot lahko vsak dan opazimo, uporabniki rabo mask pogosto prilagajajo lastne-

1 Razprava je nastala v okviru bilateralnega projekta BI-FR/20-21-PROTEUS-009, ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. The author acknowledges the financial support from the Slovenian Research Agency (research core funding No. BI-FR/20-21-PROTEUS-009).

mu razumevanju njihove varovalne funkcije, svojemu trenutnemu razpoloženju in odnosu do nošenja mask ter včasih tudi svojemu estetskemu okusu. Ali pa maska rabi kot politični *statement*, kot kaže rdeča zvezda na maski enega od poslancev v slovenskem državnem zboru.

Nič novega, smemo pristaviti, ni tako prilagajanje prenesenih prvin in njihovo integriranje v novem prostoru. Ko je grof Khevenhüller leta 1720 iskal francoskega kuharja, da bi ga zaposlil v svoji dunajski palači, je od kandidata pričakoval, da bo kahal in pekel na francoski in nemški način (Hyden-Hanscho, 2013, 166) in da bo torej znal francosko kuhinjo prilagajati sestavinam in praksam, ki so jih že bili poznali na Dunaju. S primerjavo dveh tristo let ločenih, po vsebini povsem različnih dejstev, nošenja mask in iskanja francoskega kuharja, smo se dotaknili ene od značilnosti zgodovinske znanosti, njene asociativnosti in odprtosti v sedanjost. Sedanost namreč sproža asociacije v zvezi s preteklostjo in zgodovinarju odpira raziskovalne probleme.

Tudi vprašanje kulturnega transferja in z njim povezanih kulturne izmenjave in medkulturnih dialogov oziroma polilogov je vprašanje, ki je kot ena od velikih tem kulturne zgodovine (Hyden-Hanscho, Pieper & Stangl, 2013, 7) v takšni konceptualizaciji vzniknilo v času sodobne, intenzivne globalizacije. Še več, kulturni transfer je tisti koncept, ki kulturne stike in kulturno izmenjavo pomika proti središču zgodovinskega premisleka. S poudarjanjem stalnega kroženja kulturnih prvin med različnimi družbami omogoča boljše razumevanje preteklosti, saj »so imele izmenjave in vezi med ljudmi, idejami in stvarmi v preteklosti veliko večjo vlogo, kot je razvidno iz uveljavljenih zgodovinskih zapisov.« (Calic, 2019, 11). Ko koncept kulturni transfer poudarja prepustnosti družb za vsakovrstne izmenjave, presprašuje veljavnost kulturalističnih shem, ki govorijo o monolitnih kulturnih blokih. Opozarja na pogosto zanemarjene oblike kulturnih prepletov in mešanj (*métissage*). Takšno zanemarjanje je po mnenju francoskega raziskovalca Michela Espagna rezultat osredotočenja na iskanje skupinskih identitet, ki si prizadevajo skriti kulturno mešanje celo takrat, kadar je oblikovanje identitet rezultat prav takšnih mešanj (Espagne, 1999, 1). Zelo jasan je tudi zgodovinar Patric Boucheron, ki v uvodu kolektivnega dela *Histoire mondiale de la France* zapiše, da želi delo »mobilizirati pluralistično koncepcijo zgodovine, nasprotno identitarnemu zoženju, ki danes obvladuje javno razpravo.« (Boucheron, 2017, 7). Koncept kulturni transfer razgrajuje pojmovanja o čistih kulturah ter najdeva prvine njihovega medsebojnega vplivanja in prežemanja prav v času, ko se vprašanja medkulturnih odnosov postavljajo z vso ostrino (Abdellatif et al., 2012, 14). Ali povedano z besedami dunajskega zgodovinarja W. Schmaleja, ki pravi, da med temeljne spremembe v začetku 21. stoletja sodi tudi »nova definicija in delno preseganje koncepta nacionalne države v povezavi s preurejeno razdelitvijo nalog med evropskimi, nacionalnimi in evroregionalnimi institucijami.« (Schmale, 2003, 41). Tako kot so podnebne spremembe pred približno dvema desetletjema spodbudile vznik okolijske zgodovine, feministično gibanje pred dobrega pol stoletja nastanek zgodovine žensk in nato zgodovine spola ali delavsko gibanje in množična

politizacija na prelomu v 20. stoletje nastanek socialne zgodovine, tako koncept kulturni transfer v zgodovinsko perspektivo postavlja specifičen problem sodobnih družb skupaj z nelagodjem, ki ta problem spremlja. Če je torej razvidno, kakšna je vloga obravnavanega koncepta v humanistiki in družboslovju, pa ga je treba tudi opredeliti in ugotoviti, katere vsebine, prvine in vidiki ga opredeljujejo. V našem razpravljanju se bomo osredotočili na obdobje zgodnjega novega veka, na čas, v katerem se je pet celin »začelo integrirati in se je integracija med njimi stopnjevala proti današnjemu nemu svetu« (Reinhard, 2014, 10).

VSEBINA KULTURNEGA TRANSFERJA: KONCEPT IN ZGODOVINSKE REALNOSTI

Kulturni transfer je eno od hevrističnih, metodoloških in interpretativnih izhodišč, s katerimi različne družboslovno-humanistične znanosti, med njimi tudi zgodovinopisje, obravnavajo povezanosti, prepletenosti in soodvisnosti v sedanjih in preteklih družbah ter izide, ki iz te soodvisnosti nastajajo, oziroma so nastali. Z vidika zgodovinopisja je kulturni transfer v tesni povezavi s prijemi in izhodišči, ki so jih zgodovinarji konceptualizirali pod različnimi imeni. V desetletjih okoli preloma v tretje tisočletje so se oblikovale navzkrižna zgodovina (*histoire croisée*), prepletena zgodovina (*entangled history*), povezana zgodovina (*connected history*), deljena zgodovina (*shared history*) transnacionalna zgodovina, globalna zgodovina in svetovna zgodovina (Gruzinski, 1999; Benjamin, 2009; Pernau, 2011, 37–84; Saunier, 2013, 3–5; Komlosy, 2011, 9–14; Yun-Casalilla, 2013, 25; Bentley, 2011, 345–349; Osterhammel, 2019, 22–30; Bayly, 2011, 4–6, 16–23). Vse te zgodovine se v številnih pogledih prekrivajo in dopolnjujejo ne glede na to, kakšne skupnosti – nacionalne, prednacionalne ali opredeljene z drugačnimi merili – in/ali kakšni prostorski horizonti – lokalni, translokalni, regionalni, transregionalni,² globalni – so predmet njihovih raziskovanj. V svojem razumevanju kultur in kulturnih prostorov sistematično raziskujejo eksogene dejavnike, poudarjajo njihovo součinkovanje z endogenimi in opozarjajo na dinamiko, nestabilnost in (pre)oblikovanje posameznih kultur ter po pravilu razsrediščijo Evropo in evropsko perspektivo razumevanja preteklosti.³

Podobno tudi kulturni transfer. Njegova referenčna vsebina v zgodovinopisju je mobilnost kulturnih dobrin ter njihovih ustvarjalcev in nosilcev med različnimi kulturnimi prostori v preteklosti. To pomeni, da se nanaša na gibanja ljudi, vsakovrstnih predmetov, konceptov, besed, idej in idejnih sistemov, diskurzov, informacij in znanja, družbenih institucij in verskih sistemov, simbolov in imaginarijev, ve-

2 Regija je v smislu teh konceptov pogosto razumljena kot veliko geografsko območje, recimo Jugovzhodna Evropa, Atlantik, Srednja Evropa.

3 Eno od prav emblematskih znamenj tega razsrediščenja je serija *Geschichte der Welt*. V delu, ki obravnava svetovna morja in imperije v času med letoma 1350–1750, je Evropi namenjeno zadnje poglavje (Reinhard, 2014, 669–831).

denjskih vzorcev, stališč in čustvovanj, gest in podob, živali, rastlin in bolezni. Izid teh gibanj sta interakcija in mešanje prvin različnih kultur (Rossini & Toggweiler, 2014, 5; Schmale, 2013, 220–221; Abdellatif et al., 2012, 24–26; Roeck, 2007, 16–18; Landwehr & Stockhorst, 2004, 287–290; Middel, 2000, 18; Mitterbauer, 1999, 23). Kulturni transfer torej zajema prenos materialnih in nematerialnih kulturnih prvin iz izhodiščne kulture v ciljno kulturo. Pri tem seveda ne kaže strogo ločevati materialnih dobrin od nematerialnih, saj so posamezni fizični predmeti povezani z nematerialnimi vsebinami, namreč z njihovo rabo ali z določenim vedenjem. Igralne mize za *tric-trac*, ki jih najdemo v inventarjih kranjskega plemstva v sredini 18. stoletja (Štuhec, 2011, 377), ali loparji za *jeu de pomme*, popisani v istem času v dornavski graščini na Štajerskem (Weigl, 2003, 200–201), so zahtevali poznavanje pravil igre in določeno spretnost, če naj so imeli za njihove lastnike kakšen smisel. Tudi raba diferenciranega namiznega posodja in pribora, recimo vilic, na Zahodu izuma renesančne Italije (Kekewich, Webb & Lentin, 2000, 30–31), in priročnik za lepo vedenje, ki ga je leta 1659 sestavil kranjski stanovski uradnik Siezenheimb, nista oblikovala in spremenila le zunanje podobe kranjske plemiške mize, temveč sta oblikovala tudi vedenjski vzorec pri njej (Štuhec, 1994, 3–7). Prav tako so nove vedenjske vzorce in družabno komunikacijo narekovali kava, čaj in čokolada, tri eksotične pijače, ki so se med kranjsko socialno elito uveljavile v prvi polovici 18. stoletja (Štuhec, 2009, 240–244).

AKCIJE IN AKTERJI KULTURNEGA TRANSFERJA

Kulturni transfer kot zgodovinsko dejstvo je proces, ki so ga tvorila tri dejanja: dekontekstualizaciji, to je odvzemu iz prvotnega, izhodiščnega kulturnega prostora, je sledil prenos, temu pa rekontekstualizacija,⁴ to je sprejem v novem, ciljnim kulturnem prostoru. V tem procesu se je razvila interakcija, ki je spreminjala oba prostora.

Intenzivnost sprememb in interakcij je bila različna. V izhodiščni kulturi morda sploh ni bilo sprememb, ali pa so bile minimalne. Lahko pa so bile naravnost prelomne. Prenos namizne igre *tric-trac* iz francoskega kulturnega prostora med kranjsko družbeno elito na izhodiščno kulturo ni mogel vplivati, gotovo pa je vplival na tip družabnosti, preživljanje prostega časa, dojemanje denarja in osmišljanje iger med tistimi, ki so na Kranjskem to igro igrali. Vplival je torej na določene segmente ciljne kulture in jih sooblikoval. Na drugem polu intenzivnosti možnih sprememb v izhodiščni kulturi pa so spremembe, ki so jih morale preživeti družbe in kulture koloniziranih regij. Odvzem azteških zakladov je ob drugih dejanjih konkvistadorjev katastrofalno vplival na azteški kulturni prostor. V evropskih kulturnih prostorih pa so ti predmeti sprožali občudovanje in začudenje ter pohlep. Albrechta Dürerja so tako prevzeli, da jih je v svojem dnevniku navdušeno opisal, potem ko jih je videl v

4 O dekontekstualizaciji in rekontekstualizaciji v zvezi z renesanso nazorno piše P. Burke (Burke, 2004, 19–21; Burke, 2016, 27–31).

Bruslju (Meyer, 1996, 58). Transfer informacij o novih celinah in ljudeh, o katerih Evropejci niso vedeli ničesar in o katerih Sv. Pismo ne govori, pa je med evropski-mi izobraženci in politiki sprožal vrsto kognitivnih diskrepanc in moralnih dilem (Armstrong & Chmielewski, 2013, 41–42). S tem je spreminjal ustaljene vednostne sheme in vsaj teoretično oblikoval nove smernice moralnega ravnanja. Prav tako prelomno so na mezoameriške in južnoameriške družbe kot ciljne kulturne prostore vplivali prenos španskih družbenih institucij, kot je bila *encomienda*, krščanstvo in bolezni, saj so radikalno spremenili njihove družbene, gospodarske, politične, naselbinske in kulturne strukture (Crosby, 2006, 234–237; Lane & Restall, 2012, 44, 67–99), ne glede na različne oblike odpora, ki so jih te družbe nudile osvajalcem, sinkretizmov, ki so se v njih oblikovali in dejstva, da so tudi evropski osvajalci, kolonisti in trgovci potrebovali in sprejemali pomoč, znanje in vednosti prvotnega prebivalstva (Benjamin, 2009, 273). Intenzivnost in obseg sprememb v izhodiščni in ciljni kulturi sta bila zelo odvisna od motivov, potreb, želja, sredstev, nosilcev in metod, ki so spremljale vse tri faze transferja.

Sprejem prenesenih kulturnih dobrin najpogosteje ni bil samodejen. Ponavadi so ga spremljali izbira, presejanje in prilagajanje. Odvisen pa je bil tudi od motivacij, usmerjenih na določeno dobro v izhodiščni kulturi. Če je bil sprejem prostovoljen, v ciljnem kulturnem prostoru niso nujno sprejeli vseh prvin ponujenega kulturnega transferja, temveč so jih izbirali, prilagajali, jim dodajali domače prvine ali so jim spreminjali vlogo in pomen. Rekontekstualizacija je bilo aktivno dejanje. Okus kave so, na primer na Kranjskem spreminjali z dodajanjem domačega produkta, mleka, kot kaže obisk barona Raigersfelda pri sestri, opatinji samostana klarisinj v Škofji loki, junija 1759 (ARS, AS 730, fsc. 199, 449).⁵ V zvezi s kavo zgolj omenimo pomen kavarn kot kraja, kjer so se v 18. stoletju ob uživanju te eksotične pijače oblikovale nove ideje, kjer se je rojevala javnost, kjer so se sklepali posli in kjer so se za razliko od tavern, namenjenih moškim iz nižjih družbenih slojev, zbirali pripadniki izobraženega meščanstva in plemstva (Outram, 1995, 15–20; Horn Melton, 2001, 240–250). Nekateri drugi predmeti, turške preproge, pa so v bivališčih kranjskega plemstva iz molilnih preprog njihovega prvotnega kulturnega konteksta v procesu rekontekstualizaciji postale okrasna prvina, ki je s svojo barvitostjo poživiljala v glavnem črno lužene skrinje in mize (Štuhec, 2006, 121). Predmet prenosa so njegovi nosilci v ciljni kulturi lahko adaptirali do te mere, da so v izhodiščni kulturi to prilagoditev razumeli kot prevelik odmik od njegovega bistva in smisla ter so prilagoditve, če so mogli, prepovedali. Jezuiti so se v Indiji, na Kitajskem in na Japonskem (do izгона leta 1639) skoraj povsem prilagodili tamkajšnjim kulturnim normam v oblačenju, prehrani in vedenju ter s tem sprožili polemiko, ki se je v letih 1742/44 sklenila tako, da je rimska centrala prepovedala njihov akomodacijski misijonarski prijem (Wendt, 2007, 63–67).

5 »Dan bin ich mit meiner fr Hallerstein in ein mit 3 pferden bespanten Birotsche u Micherle zu pferdt nach lack, meine schwester die abesse haimzusuchen arrivierten daselbst um 8 uhr, nahmen ein milch caffè und dan machten ein visite bey dem hauptmanishen br paumgarten.«

Sprejem je bil različen tudi časovno. Lahko je bil (relativno) trajen ali začasen. Sprejem reformacije na Slovenskem je bil začasen, na Saškem ali v Brandenburgu trajen. Trajnost ali začasnost sprejema kakšne kulturne prvine je bila odvisna od vrste dejavnikov, recimo od potreb po njej v določeni družbi ali družbeni skupini, logističnih možnosti, infrastrukture ter podpore ali nasprotovanja odločilnih nosilcev družbene moči in družbenega vpliva.

Smer kulturnega transferja je indicirala vrste odnosov med različnimi kulturnimi prostori. Kadar je potekala le v eni smeri, ali izmenjava v daljšem časovnem obdobju ni bila simetrična, se je iztekel v različne stopnje odvisnosti in hierarhizacije. Zlasti takrat, kadar je bil posledica ali rezultat nasilnega soočenja dveh kultur in podreditve ene drugi (Roeck, 2007, 18). Smeri kulturnega transferja so bile tesno povezane z oblikovanjem centra ter polperiferij, perifernih in zunanjih območij (Wallerstein, 1974).

K aktivnemu sprejemanju sta, naj se sliši to še tako paradoksalno, sodila tudi dvom o dobrinah, prinesenih iz drugega kulturnega prostora, in odpor zoper njih. Odnos do kave je bil vse do zadnje četrtine 17. stoletja v evropskih družbah precej ambivalenten. Medicinske razprave so ji pripisovale vrsto negativnih zdravstvenih učinkov, kot so glavobol, odvajalnost, impotenca in poželenje (Baghdiantz-McCabe, 2015, 126–127). Ali se potem smemo čuditi razpravljanju na straneh Valvasorjeve *Slave* med nedvomno medicinsko avtoriteto, deželnim zdravnikom doktorjem, De Coppinijem in učenim redaktorjem *Slave*, Franciscijem? Prvi je na podlagi mnenja nekega danskega zdravnika zatrjeval, da kava suši moško seme in povzroča impotenco (Valvasor, 1689, III, 333), drugi pa je temu odločno ugovarjal in navajal mnenja drugih zdravnikov in lastne pozitivne izkušnje (Valvasor, 1689, III, 339–341). Odpor zoper kulturni transfer z določenega kulturnega področja pa je jasno izrazil tudi član ljubljanske Akademije operozov Gladič, ki je konec 17. stoletja v latinščini spesnil bojevito pesem zoper Francoze (Gantar, 1994, 97). Nosilci odpora so lahko bili posamezniki, skupine, recimo trgovci, ki so se bali konkurence, ali oblastne strukture. Merkantilistična politika je z visokimi zaščitnimi carinami preprečevala, oziroma omejevala uvoz tujega blaga in s tem sistematično ovirala kulturni transfer, čeprav je omejitve v obliki oblačilnih redov podkrepila tudi z moralnimi argumenti o nepotrebem razkošju in nujnosti ohranjanja stanovskih meja (Iseli, 2009, 40–41). Toda hkrati, ko si je francoski finančni minister Colbert prizadeval zmanjšati uvoz beneških ogledal, nizozemskih čipk in italijanske svile, je z vohunjenjem v Benetkah in vabilom tujim strokovnjakom, ustvarjal pogoje za prenos znanja (Nassiet, 2006, 176–177). Colbert, oseba z eno najpomembnejših družbenih vlog in veliko družbeno močjo v vodilni evropski državi druge polovice 17. stoletja, je do določene mere uravnaval smeri in vsebine kulturnega transferja.

Prenos sam, torej dejanje, ki je posredovalo med odvzemom in sprejemom, se je uresničeval z različnimi dejavnostmi in s pomočjo različnih akterjev. Nakup in prodaja, potovanja in prostovoljne ali prisilne migracije, obdarovanja, imitacija, izdelovanje, učenje in eksperimentiranje po tujih vzorih ali predlogah, pouk v iz-

obraževalnih institucijah, srečevanja in razprave v akademijah in učenih društvih, pridiganje, pripovedovanje in opazovanje, branje knjig v zasebnih in javnih knjižnicah in dopisovanje ter nenazadnje rop, vojaške akcije in vojna so bile oblike prenosa. Renesansa se je v Francijo razširila v času italijanskih vojn (Cornette, 2000, 86–87), Benečani so svoje mojstrstvo v steklarstvu postopoma razvili na podlagi steklenih odpadkov, uvoženih z Orienta (Wendt, 2007, 25), armenski priseljenci so v Parizu odprli prve kavarne (Baghdiantz-McCabe, 2015, 129), izgnani Hugenoti pa so v nemški prostor prinesli obrtniško znanje in svoje zgodbe. Turške predmete so na Kranjsko in Štajersko prinašali tudi oficirji, ki so služili v Vojni krajini kot vojni plen, darilo ali nakup (Matjašič, 1992, 60).

Kakor so bili različni načini prenosa, so bili raznoliki tudi njegovi akterji. Posamezniki, poklicni trgovci in obrtniki, učenjaki in duhovniki, učena društva in izobraževalne institucije, humanisti in umetniki, romarji, misijonarji in vojaki, popotniki in raziskovalne odprave ter poštna služba so opravljali funkcijo prenosnikov in kanalov, ki so vzpodbujali in povezovali različne kulturne prostore. Kulturni transfer se je mogel dogajati v tihoti studia. Machiavelli, denimo, se je, ko je padel večer, odel v praznja oblačila, kakor da bi bil sprejet na dvoru kakšnega monarha, in se odpravil v svoj studio, da bi se družil s starimi (Rice & Grafton, 1994, 77). Prenos kulturnih prvin pa se je mogel odvijati tudi v živahni množici trgovcev, obrtnikov, posojevalcev denarja, plemičev, kmetov, menihov, prostitutk, ruvalcev zob, krotilcev kač in akrobatov, ki so na Campo de'Fiori kupovali, prodajali, menjavali, plesali, kričali, se prerivali, jedli, se prepirali ali pridigali (Boone & Porfyriou, 2007, 249–250). Kot prenosniki znanja in vednosti so delovali tudi vzorčni predmeti, kot je bila oblačilna lutka, ki so jo iz Pariza pošiljali po Evropi, da je opozarjala na modne trende (Baš, 1992), kabineti čudes, muzeji in javne knjižnice ter enciklopedije in konverzijski leksikoni, časopis in revije (Burke, 2000, 168–172, 190). Janez Danijel Erberg, pomemben kranjski izobraženec na prelomu iz 17. v 18. stoletje, je med drugim čital *Journal des savants* (ARS, AS 309, fsc. 12, lit. E št. 24, 398), član kranjske Repräsentance in komore baron Raigersfeld je sredi 18. stoletja prejemal časopis iz Bruslja (ARS, AS 730, fsc. 199, 593), baron Zojs pa je intenzivno korespondiral s tujimi znanstveniki in izobraženci (Šumrada, 2001; Vidmar, 2010, 64–74, 85–128) in posedoval bogato knjižnico, tako da so njegovo izobraženost opazili tudi tuji obiskovalci (Farinelli, 2020, 24). Skupinski akter, ljubljanska Akademija operozov, katere več članov je potovalo po Italiji, pa si je aktivno prizadevala spremeniti arhitekturno in urbanistično podobo Ljubljane po zgledu baročnega Rima in Benetk (Vidmar, 2013, 129, 178–179).

Med akterji kulturnega transferja velja posebej omeniti posameznike in skupine, ki so kot potomci staršev iz različnih kultur že v procesu primarne socializacije z dvojezičnostjo prehajali meje različnih kulturnih prostorov. Potomci Portugalcev in Azijk, Afričank in Južnoameričank so zgled tipa kulturnih posrednikov med zelo različnimi kulturami (Disney, 2007, 305). Žiga Zojs pa je tako rekoč emblematičen zgled posrednika med dvema sosednjima kulturama, čeprav se je kljub šolanju v

Reggiu Emiliji (Kacin, 2013, 1) odločil za nastajajočo slovensko kulturo in bistveno prispeval k njenemu oblikovanju. Prav v zvezi s slovenskim prostorom ne smemo pozabiti na njegovo delno večjezičnost. V Ljubljani so, kot piše Valvasor, uporabljali slovenščino, nemščino in italijanščino (Valvasor, 1689, XI, 708). Čeprav raba in znanje teh treh jezikov nista bila ne socialno, ne situacijsko enakomerno in enakovredno razporejena, pa Valvasorjeva navedba tako kot gostovanja tujih gledaliških in opernih skupin (Kotnik, 2012, 26–32; Ludvik, 1976, 40–41) opozarja na receptivnost tujejezičnih kulturnih produktov v določenih družbenih skupinah na Kranjskem, zlasti med plemstvom in izobraženim meščanstvom.

Povzemimo in strnimo: izid odzema, prenosa, sprejema ter izbir in prilagoditev prenesenih kulturnih prvin se je izrazil v določeni stopnji kulturne hibridizacije in medkulturnega oplajanja. V osnovi kulturnega transferja sta bili komunikacija in socialna interakcija. V slednji se poleg vsega, kar smo opredelili kot vsebino transferja, izmenjavajo tudi različna dejanja in verbalni, neverbalni, motivacijski in ekspresivni vplivi, ki preko posrednikov socialnega vplivanja delujejo na motivacije, stališča, verovanja, norme in vrednote, kognicijo, čustva in občutke posameznikov (Nastran-Ule, 1992, 29–33). Zato ponujamo v premislek opredelitev kulturnega transferja kot socialno-psihološke interakcije, ki se odvija na makro in mikro ravni.

VIDIKI KULTURNEGA TRANSFERJA

Ko govorimo o vidikih kulturnega transferja, govorimo o geografskih (prostorskih), socialnih, medsektorskih, medgeneracijskih, znotrajgeneracijskih in časovnih razsežnostih obravnavanega pojava. Geografska ali prostorska sestavina je gotovo njegov najbolj očiten vidik, saj ga vsebuje že sama opredelitev koncepta in pojavov, na katere se koncept nanaša. Ta vidik nekateri avtorji imenujejo horizontalni kulturni transfer v prostorskem smislu (Roeck, 2007, 23–24). Poimenovanje se nam ne zdi prav ustrezno, saj je horizontalni transfer obravnavan v paru z vertikalnim transferjem. Tega pa razumejo kot transfer, ki se je odvijal med socialnimi razredi in sloji na različnih položajih v družbeni strukturi (Roeck, 2007, 24–25). Po našem mnenju je namesto o horizontalnem transferju v prostorskem smislu bolj smiselno govoriti o geografskem transferju ali samo o prostorskem transferju (brez dodatka horizontalni). Koncept vertikalni transfer je seveda smiselno uporabiti, kadar govorimo o prenosih kulturnih dobrin ali prvin med različnimi družbenimi razredi in sloji, koncept horizontalni transfer pa velja prihraniti za opis in analizo transferjev znotraj istega družbenega razreda ali sloja. Ko je kneginja Auersperg leta 1707 popisovalcem močevega imetja pojasnila, da so bili ob smrti njenega moža najdeni perilo, obleke in čipke razdeljeni med njegova komornika, da je pernico iz rdečega tafta dobila Barbara Šarf, žena enega od njiju, in da so tri pisalne omare dobili služabniki, sedlo in tri izvezene podsedlice pa dvorni mojster Gregor Golob (ARS, AS 309, fsc. 2, lit. A, št. 31, 10–15), je povedala to, kar bi sodobni zgodovinar lahko imenoval vertikalni transfer prvin (plemiške) materialne kulture od vladajočega razreda k podrejenemu razredu. Ko pa je francosko visoko plemstvo leta

1662 začelo z rdečo barvati pete svojih čevljev, potem ko so nekega jutra opazili rdečo peto kraljevega brata, (ki je ponočeval v bližini pariških mesarij in je nevede stopil v mlako živalske krvi) (Erlanger, 2004, 145), imamo opraviti s horizontalnim transferjem. Kulturni transfer pa se v družbeni realnosti ni dogajal le v navpični ali vodoravni smeri. Njegove smeri so bile lahko difuzne ali radialne. Reformacijo je sprožil Luther v Wittenbergu, transfer reformacije pa je zadel vse družbene razrede in sloje, oziroma vse stanove, če uporabimo koncept, s katerim je Luthrov čas razumeval svojo družbeno strukturo.

Geografski transferji so se odvijali v zelo različnem zemljepisnem merilu. V transkontinentalnem merilu, na primer, je potekal prenos strelnega orožja iz Evrope na Japonsko (Wendt, 2007, 42), transregionalni so bili prenosi humanizma in renesanse z Apeninskega polotoka preko Alp v ostale evropske regije (Nauert, 1995, 95–123). Toda preko alpskih prelazov se niso prebijale samo sublimne ideje in umetniške prakse ter dragoceni orientalni izdelki, temveč tudi znanje o gospodarjenju s travniki in pašniki, ki so ga izmenjevali koroški in gorenjski kmetje (Zwitter, 2020, 61–62). Ta prenos sodi med translokalne transferje.

Časovni vidik zadeva čas, ki je pretekel od pojava kulturne dobrine v izhodiščni kulturi do njegovega prenosa v ciljno kulturo. Pri tem je treba ločiti čas, ki je bil potreben, da se je ciljna kultura seznanila z določeno kulturno dobrino od časa, v katerem, so kulturno dobrino sprejeli ali zavrnili. Ta vmesni čas, čas oklevanja, tehtanja in sporov je po našem mnenju pomemben indikator značilnosti in odnosov znotraj ciljne kulture.

Med vidiki kulturnega transferja, ki jih uporabniki tega koncepta nekoliko zanemarjajo, so po našem mnenju vsaj še trije. Prvi med njimi je transfer, ki ga imenujemo medsektorski ali intersegmentarni. Pri tem gre za prenose kulturnih prvin med različnimi sektorji ali segmenti kulture. Rezultat tega prenosa pa je bolj sinteza kot hibrid, saj je izid tega transferja lahko povsem nov kulturni izdelek. Gutenberg in njegova sodelavca so v tiskarski napravi in tisku prilagodili in ustvarjalno povezali prvine, ki so bile že znane v različnih tehnoloških sektorjih in segmentih, in so jih uporabljali pri tiskanju grozdja, finem oblikovanju zlatarskih izdelkov, graverstvu, oljnem slikarstvu, tiskanju igralnih kart in izdelovanju papirja (Rice & Grafton, 1994, 3–5). Princip tiskanja igralnih kart in izdelovanje papirja pa sta hkrati tudi zgled prostorskega transferja tehnologij, ki so prišle iz Azije (Malanima, 2009, 227). Prenos kulturnih prvin pa se je odvijal tudi med generacijami in znotraj generacij, tako da smemo govoriti tudi o intergeneracijskem in intrageneracijskem kulturnem transferju. Medgeneracijski transfer je zajemal vse, kar bilo povezano s primarno socializacijo v družini od učenja temeljnega komunikacijskega orodja, jezika, preko izražanja in uravnavanja čustev in telesnih funkcij do prenašanja najbolj osnovnih spoznaj o svetu in pravil o tem, kako se v njem znajti. Obsegal je tudi vse funkcionalne in intencionalne dejavnosti v različnih socialnih situacijah, skupnostih in institucijah, kot so bile delo na polju, uk pri vaškem ali mestnem obrtniku, služenje pri kmetu v sosednji vasi ali obiskovanje jezuitskega kolegija. Izražal pa se je tudi s predajanjem materialnih dobrin od starejše k mlajši generaciji. Da niso našli nič dragocenega, so

leta 1709 zapisali popisovalci premoženja barona Taufererja v Višnjem pri Višnji gori, »kar pa je sicer najti, uporabljata mlada gospoda« (ARS, AS 309, fsc. 47, lit. T, št. 48, 54).⁶ Znotrajgeneracijski transfer pa se nanaša na tiste prvine kulture, ki se oblikujejo v vrstniških skupinah in v dejanjih, ki jih vrstniške skupine izvajajo, recimo v zasmehovanju prevaranih ali tepenih mož ali v varovanju za poroko godnih deklet iz vaških skupnosti (Muchembled, 1992, 121–122).

KRATEK EKSKURZ: KULTURNI TRANSFER V SLOVENSKI HISTORIOGRAFIJI IN SLOVENSKI ZGODOVINI

Transfer kulturnega transferja v slovensko zgodovino bi lahko rabil za zgled nultega transferja, torej transferja, ki ga ni bilo. A to ni nič posebnega. Slovensko zgodovino nikoli ni bilo posebej naklonjeno rabi konceptov, posebej tistih, ki so prihajali iz drugih disciplin. Razen morda v času prevladovanja marksistične razlagalne paradigme, pa še takrat je marksistične koncepte uporabljalo bolj zaradi videza in zdi se, da s figo v žepu. Za nemajhen del slovenskega zgodovinarstva velja konceptualna ravnodušnost ali kvečjemu, spontana in zdravorazumska raba konceptov. Toda značilnosti slovenske preteklosti so zgodovinarje nenehno vodile k raziskovanjem in razlaganju zgodovinskih pojavov, ki so prav takšni, kot jih zajema koncept kulturni transfer. Zato je bilo vprašanje interakcij slovenskega prostora s sosednjimi in drugim, geografsko bolj oddaljenimi prostori pravzaprav vedno pomemben, še več, neizogiben predmet raziskav. Teh interakcij pa zgodovinarji niso opredeljevali z enotnimi in pomensko razmeroma strogo opredeljenimi koncepti, kot je ta, o katerem govorimo, temveč so jih opisovali s semantično nekoliko bolj difuznimi, vsakdanjimi besedami, kot so vpliv (Troha, Šorn & Balkovec, 2008), širjenje, odmevi, odnosi ali stiki. Že Josip Gruden je v *Zgodovini slovenskega naroda* pisal o romanjih kot obliki stikov z »inozemstvom«, ali o trgovini s tujino, ki je bila »mnogo važnejša, kakor domača kupčija« (Gruden, 1912, 59, 413). Stoletje pozneje pa dve sintezi slovenske zgodovine v samem naslovu tematizirata stičiščnost⁷ in vmesnost slovenskega prostora (Štih & Simoniti, 2009; Luthar, 2008). Predgovor v *Slovensko zgodovino* iz leta 2016 (Štih, Simoniti & Vodopivec, 2016, 9)⁸ pa razbija sheme, ki govorijo o monolitnih kulturah, napoveduje zgodovino, ki medkulturne stike postavlja v ospredje in je vsebinsko povsem blizu stališčem o prespraševanju shem o monolitnih kulturah, ki smo jih povzeli in analizirali v začetnem delu naše razprave. Nenazadnje sta dva za slovensko zgodovino ključna pojava iz zgodnjega novega veka, reformacija in začetki narodnega »preporoda«, rezultat kulturnega transferja. Kulturni transfer je reformacija, ki si je iz verskih motivov na osnovi jezika prizadevala integrirati govorce slovenskih govorov v versko jezikovno skupnost, zato, ker je literarno delo

6 »... Was aber sunst zu finden würdet von die jungen herrn verbraucht.«

7 Te besede morda ni najti v slovarjih slovenskega jezika, vendar kako napraviti pridevnik iz besede stičišče?

8 »Zgodovina slovenskega prostora in ljudi, ki so živeli v njem, je – kot povsod po Evropi – vse preveč kompleksna, da bi jo lahko omejili zgolj na zgodovino ene same narodne skupnosti.«

slovenskih protestantov v bistvu rekontekstualizacija in prilagoditev Luthrovega načela *sola scriptura*. Načela, ki mu jezik ni le sredstvo komunikacije, kot je bil humanistom, temveč most do zveličanja. Posledica kulturnega transferja so tudi začetki oblikovanja modernega slovenskega naroda, saj so ga spodbujale moderne ideje 18. stoletja (Vodopivec, 2006, 16). Če je torej slovensko zgodovinopisje shajalo brez tega koncepta, a je kljub temu obravnavalo podobne teme in izhajalo iz podobnih motivov, kot so motivi, ki so oblikovali nastanek koncepta in njegov vzpon, je na mestu vprašanje, čemu potem koncept. Odgovor, ki ga ponujamo, je naslednji: raba tega in drugih konceptov lahko izostri zgodovinarjevo optiko, da opazi in bolj natančno opredeli zgodovinska dejstva, najde njim vsebinsko sorodna, jih postavi v kontekst in opozarja na vidike problemov, ki bi sicer ostali zastrti. Raba konceptov prispeva k nomološki razsežnosti zgodovinopisja in razreševanju napetosti med konkretnimi, empiričnimi dejstvi in smiselnim posploševanjem.

SKLEP

Kulturni transfer je po našem mnenju uporabno miselno orodje. Poleg tega, na kar smo pravkar opozorili, predvsem omogoča boljše razumevanje preteklosti. Kakor vsak koncept pa skriva kakšno past, recimo, kako definirati kulturni prostor v času pred nastankom modernih nacionalnih skupnosti. Izhod iz te pasti je bržkone iskanje nasveta pri antropologih. Tudi razstavljanje prepričanj o kulturah kot enovitih pojavih in razsrediščenje evropskosrednega pogleda na preteklost je lahko spolzek teren. Dekonstrukcija pojmovanj o monolitnih kulturnih blokih in razsrediščenje evropske perspektive je nedvomno pomemben rezultat rabe koncepta kulturni transfer, toda dekonstrukcija lahko hitro postane obrnjen kliše tistega, kar dekonstruiramo. Ne glede na gnetljivost posameznih kultur, v njih ob »mehkih« vendarle obstojajo tudi »trdi« elementi, kot je, recimo, jezik (Thornton, 2012, 313; Allwood, 2019, 93) in poteze, ki so stabilne ali celo transkulturne, saj temeljijo v splošnih značilnostih človeškega funkcioniranja (Dunér, 2019, 6). Zato lahko kulturni transfer ob preveč aktivistični rabi zdrsne v novo ideologijo. Toda ob smiselni rabi in v stalnem dialogu z različnimi družboslovnimi in humanističnimi disciplinami, zlasti z antropologijo, literarnimi vedami in umetnostno zgodovino, je dovolj širok in gibek, da ga kaže bolj pogosto in bolj intenzivno uporabljati.

CULTURAL TRANSFER: CONCEPT AND HISTORICAL REALITY

Marko ŠTUHEC

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia

e-mail: marko.stuhec@ff.uni-lj.si

SUMMARY

Cultural transfer is a concept that aims to describe, analyse, and explain one of the most evident characteristics of the modern global world: its close connectedness. The concept was developed by social sciences and humanities authors such as M. Espagne, S. Gruzinski, and others, in the decades around the year 2000. The author of the present article first focuses on the role of the concept in deconstructing the accepted understanding of culture and identities. He notices that culture, according to the concept, is not conceived as a group of monolithic national blocks that can communicate with one another, but rather as a complex, ever-changing, and relatively unstable composite. The parts thereof are constantly moving and connecting to one another. Therefore, the concept refers to the circulation of material and immaterial cultural goods and people between different societies in the real world. When applied in cultural and social history, it shares many characteristics with approaches labelled as connected history, histoire croisée, transnational history, shared history, and global history. After defining the content of the concept, the author analyses the three steps of the transfer: decontextualisation of a specific cultural good or element, translation, and recontextualisation, which includes processes, such as filtration and adaptation of the transferred good or element. In this part of the article, the vectors of the transfer are identified, such as traders, missionaries, travellers, scholars, scientists, books, images, maps, etc. The result of an accomplished transfer is a certain degree of hybridity. Since cultural transfer as a real historical act addresses different subsystems of the individuals' psychological structure, the author suggests that the actual historical content that the concept describes and analyses should be classified as a socio-psychological interaction. Furthermore, the author turns to the aspects of cultural transfer: spatial or horizontal, social or vertical, and temporal. He states that in the research that uses this concept, other forms of cultural transfers are somewhat neglected – such as the transfer between different cultural segments or transfers taking place between different generations or within the same generations. Many concrete examples taken from all around the world as well as from the Slovene Early Modern Period history illustrate how the concept operates in concrete historiographical work. The absence of the concept's usage in Slovene historiography is explained by the Slovene historians' rather general mistrust of using concepts and models in their research. Nevertheless, their empirical work has produced results similar to those of the researchers who do use the concept. In conclusion, the author argues that the advantages of the concept outweigh the problems it involves.

Keywords: cultural transfer; exchange of cultural goods, decontextualisation, recontextualisation, adaptation

VIRI IN LITERATURA

- ARS, AS 309** – Arhiv republike Slovenije, fond Zbirka zapuščinskih inventarjev Dežel-skega sodišča, fasc. 3–52.
- ARS, AS 730** – Arhiv republike Slovenije, Graščinski arhiv Dol (AS 730, fasc. 199).
- Abdellatif, R. et al. (2012):** Introduction à l'étude des transferts culturels en Méditerranée médiévale. Aspects historiographiques et méthodologiques. V: Abdellatif, R. et al. (ur.): Construire la Méditerranée, penser les transferts culturels. Approches historiographiques et perspectives de recherches. München, Oldenburg Verlag, 14–44.
- Allwood, J. (2019):** Cognitive History and Language. V: Dunér, D. & C. Ahlberger (ur.): Cognitive History. Mind, Space, and Time. Berlin–Boston, De Gruyter, 75–96.
- Armstrong, C. & L. Chmielewski (2013):** The Atlantic Experience. People, Places, Ideas. Basingstoke, Palgrave.
- Baghdiantz-McCabe, I. (2015):** A History of Global Consumption 1500–1800. London, Routledge.
- Baš, A. (1992):** Oblačilna kultura na Slovenskem v 17. in 18. stoletju. Ljubljana, DZS.
- Bayly, C. (2011):** History and World History. V: Rublack, U. (ur.): History. A Concise Companion. Oxford, Oxford University Press.
- Benjamin, T. (2009):** The Atlantic World. Europeans, Africans, Indians and Their Shared History 1400–1900. Cambridge, Cambridge University Press.
- Bentley, J. H. (2011):** Cultural Exchanges in World History. V: Bentley, J. H.: The Oxford Handbook of World History. Oxford, Oxford University Press, 343–360.
- Boone, M. & H. Porfyriou (2007):** Markets, squares, streets: urban space, a tool for cultural exchange. V: Calabi, D. & S. Turk Christensen (ur.): Cultural Exchange in Early Modern Europe. Vol. II. Cities and Cultural Exchange in Europe. Cambridge, Cambridge University Press, 227–253.
- Boucheron, P. (2017):** Ouverture. V: Boucheron, P. (ur.): Histoire mondiale de la France. Paris, Seuil.
- Burke, P. (2000):** A Social History of Knowledge. From Gutenberg to Diderot. Cambridge, Polity Press.
- Burke, P. (2004):** Evropska renesansa. Ljubljana, Založba cf.
- Burke, P. (2016):** Hybrid Renaissance. Culture, Language, Architecture. Budapest–New York, Central European University Press.
- Calic, M.-J. (2019):** Zgodovina Jugovzhodne Evrope. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Cornette, J. (2000):** Histoire de la France: l'affirmation de l'État absolu 1515–1652. Paris, Hachette.
- Crosby, A. W. (2006):** Ekološki imperializem. Evropska biološka ekspanzija 900–1900. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Disney, A. (2007):** Encounters, Negotiations, and Interactions. V: Bethencourt, F. & D. R. Curto: Portuguese Oceanic Expansion, 1400–1800. Cambridge, Cambridge University Press.

- Dunér, D. (2019):** *Human Mind in Space and Time: Prolegomena to a Cognitive History*. V: Dunér, D. & C. Ahlberger (ur.): *Cognitive History. Mind, Space, and Time*. Berlin–Boston, De Gruyter, 3–31.
- Erlanger, P. (2004):** *Monsieur frère de Louis XIV*. Paris, Perrin.
- Espagne, M. (1999):** *Les transferts culturels franco-allemands*. Paris, PUF.
- Farinelli, P. (2020):** Prezveta od Zoisovega znanja in prijaznosti: Gaetano Cataneo in Giovanni Scopoli v Ljubljani (1812). *Kronika*, 68, 19–28.
- Gantar, K. (1994):** *Operozi in latinska verzifikacija*. V: Gantar, K. (ur.): *Academia operosorum*. Zbornik ob 300 letnici ustanovitve. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Gruden, J. (1912):** *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec, Družba Sv. Mohorja.
- Gruzinski, S. (1999):** *La pensée métissée*. Paris, Fayard.
- Horn Melton van, J. (2001):** *The Rise of the Public in Enlightenment Europe*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Hyden-Hanscho, V. (2013):** *Beaver Hats, Drugs and Sugar Consumption in Vienna around 1700*. V: Hyden-Hanscho, V., Pieper, R. & W. Stangl (ur.): *Cultural Exchange and Consumption Pattern in the Age of Enlightenment. Europe and the Atlantic World. The Eighteenth Century and the Habsburg Monarchy International Series, Vol. 6*. Bochum, Dr. Dieter Winkler Verlag, 152–166.
- Hyden-Hanscho, V., Pieper, R. & W. Stangl (2013):** *Introduction*. V: Pieper, R. & W. Stangl (ur.): *Cultural Exchange and Consumption Pattern in the Age of Enlightenment. Europe and the Atlantic World. The Eighteenth Century and the Habsburg Monarchy International Series, Vol. 6*. Bochum, Dr. Dieter Winkler Verlag, 7–18.
- Iseli, A. (2009):** *Gute Policey. Öffentliche Ordnung in der Frühen Neuzeit*. Stuttgart, Ulmer.
- Kacin, M. (2013):** *Žiga Zois in italijansko gledališče*. Trst, samozaložba.
- Kekewich, L., Webb, N. & A. Lentini (2000):** *Evidence for Renaissance Culture*. V: Kekewich, L. (ur.): *The Impact of Humanism*. New Haven, Yale University Press, 23–50.
- Komlosy, A. (2011):** *Globalgeschichte. Methoden und Theorien*. Wien–Köln–Weimar, Böhlau.
- Kotnik, V. (2012):** *Operno občinstvo v Ljubljani. Vzpon in padec neke urbane socializacije*. Koper, Univerzitetna založba Annales.
- Lane, K. & M. Restall (2012):** *The Riddle of Latin America*. Wadsworth, Cengage Learning.
- Landwehr, A. & S. Stockhorst (2004):** *Einführung in die Europäische Kulturgeschichte*. Paderborn, Schöningh.
- Ludvik, D. (1976):** *Elenson in njegova ljubljanska uprizoritev Gryphiusa ter Molièra I. 1689*. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Luthar, O. (2008):** *The Land Between. A History of Slovenia*. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Malanima, P. (2009):** *Pre-Modern European Economy. One Thousand Years (10th – 19th Centuries)*. Leiden–Boston, Brill.
- Matjašič, M. (1992):** *Pohlep po turškem blagu*. V: *Srečanje z Jutrovim na ptujskem gradu*. Razstavniki katalog. Ptuj, Pokrajinski muzej Ptuj, 59–63.

- Meyer, J. (1996):** L'Europe et la conquête du monde. Paris, Armand Colin.
- Middel, M. (2000):** Kulturtransfer und Historische Komparatistik. Thesen zu ihrem Verhältnis. V: *Comparativ. Zeitschrift für Globalgeschichte und vergleichende Gesellschaftsforschung*, 10, 7–41.
- Mitterbauer, H. (1999):** Kulturtransfer – ein vielschichtiges Beziehungsgeflecht. V: *Newsletter Moderne*, 2, 1, 23–25.
- Muchembled, R. (1992):** Culture populaire et culture des élites dans la France moderne (XVe–XVIIIe siècle). Paris, Flammarion.
- Nassiet, M. (2006):** La France au XVIIe siècle. Société, politique, culture. Paris, Belin.
- Nastran-Ule, M. (1992):** Socialna psihologija. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Nauert, C. G. (1995):** Humanism and the Culture of Renaissance Europe. Cambridge, Cambridge University Press.
- Osterhammel, J. (2019):** Global History. V: Tamm, M. & P. Burke (ur.): *Debating New Approaches to History: London–New York–Oxford–New Delhi–Sidney*, Bloomsbury Academic, 21–35.
- Outram, D. (1995):** The Enlightenment. Cambridge, Cambridge University Press.
- Pernau, M. (2011):** Transnationale Geschichte. Göttingen, Vandenhoeck&Ruprecht.
- Reinhard, W. (2014):** Welten und Weltgeschichte. V: Reinhard, W. (ur.): *Geschichte der Welt. 1350–1750. Weltreiche und Weltmeere*. München, Beck.
- Rice, E. F. & A. Grafton (1994):** The Foundations of Early Modern Europe, 1460–1559. New York–London, W. W. Norton&Company.
- Roeck, B. (2007):** Introduction. V: Roodenburg, H. (ur.): *Cultural Exchange in Early Modern Europe. Vol. IV. Forging European Identities, 1400–1700*. Cambridge, Cambridge University Press, 1–30.
- Rossini, M. & M. Toggweiler (2014):** Cultural Transfer: An Introduction. V: *Word and Text. A Journal of Literary Studies and Linguistics*, 4, 2, 5–9.
- Saunier, Y.-P. (2013):** Transnational History. Basingstoke, Palgrave-McMillan.
- Schmale, W. (2003):** Einleitung: Das Konzept Kulturtransfer und das 16. Jahrhundert. Einige theoretische Grundlagen. V: Schmale, W. (ur.): *Kulturtransfer. Kulturelle Praxis im 16. Jahrhundert*. Wien, Studien Verlag, 41–61.
- Schmale, W. (2013):** Theory and Practices of Cultural Exchange within Europe. V: Hyden-Hanscho, V., Pieper, R. & W. Stangl (ur.): *Cultural Exchange and Consumption Pattern in the Age of Enlightenment. Europe and the Atlantic World. The Eighteenth Century and the Habsburg Monarchy International Series, Vol. 6*. Bochum, Dr. Dieter Winkler Verlag, 19–24.
- Štih, P. & V. Simoniti (2009):** Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- Štih, P., Simoniti, V. & P. Vodopivec (2016):** Slovenska zgodovina. Od prazgodovinskih kultur do začetka 21. stoletja I. Ljubljana, Modrijan.
- Štuhec, M. (1994):** Kranjska suita za zrcalo, vilico, nož, žlico, kavno ročko čajnik in njuhalni robec. V: *Zgodovina za vse*, 1, 1–9.

- Štuhec, M. (2006):** Der krainische Adel in der Zeit von Almanachs Tätigkeit in Krain. V: Murovec, B., Klemenčič, M. & M. Breščak (ur.): Almanach and Painting in The Second Half of the 17th Century in Carniola. Ljubljana, ZRC SAZU, 105–134.
- Štuhec, M. (2009):** Besede, dejanja in stvari. Kranjsko plemstvo v prvi polovici 18. stoletja. Ljubljana, Slovenska matica.
- Štuhec, M. (2011):** Plemstvo in plemiška bivalna kultura v kranjskih mestih v prvi polovici 18. stoletja. V: Mlinar, J. & B. Balkovec (ur.): Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino. Urban Elites in the Middle Ages and the Early Modern Times between the Alps, the Adriatic and the Panonian Plain. Zbirka ZČ/42. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 355–386.
- Šumrada, J. (2001):** Žiga Zois in Déodat Dolomieu. Kronika, 49, 1–2, 65–72.
- Thornton, J. K. (2012):** A Cultural History of the Atlantic World. Cambridge, Cambridge University Press.
- Troha, N., Šorn, M. & B. Balkovec (ur.) (2008):** Evropski vplivi na slovensko družbo. Ljubljana, Zbirka Zgodovinskega časopisa.
- Valvasor, J. V. (1689):** Die Ehre des Herzogtums Krain. Nürnberg.
- Vidmar, L. (2010):** Zoisova literarna republika. Ljubljana, Založba ZRC.
- Vidmar, L. (2013):** Ljubljana kot novi Rim. Akademija operozov in baročna Italija. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Vodopivec, P. (2006):** Od Pohlinove slovnice do samostojne države. Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- Wallerstein, I. (1974):** The Modern World-System. Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. New York–San Francisco–London, Academic Press.
- Weigl, I. (2003):** O francoskih grafikah, loparjih in grofičinem strelvodu. Oprema in funkcija dvorca Dornava v 18. stoletju. V: Ciglencečki, M. (ur.): Dornava. Vrišerjev zbornik. Ljubljana, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, 180–244.
- Wendt, R. (2007):** Vom Kolonialismus zur Globalisierung. Europa und die Welt seit 1500. Paderborn–München–Wien–Zürich, Schöningh Verlag.
- Yun-Casalilla, B. (2013):** The History of Early Modern Europe in a Trans-Atlantic Perspective. Some New Challenges in European Social History. V: Hyden-Hanscho, V., Pieper, R. & W. Stangl (ur.): Cultural Exchange and Consumption Pattern in the Age of Enlightenment. Europe and the Atlantic World. The Eighteenth Century and the Habsburg Monarchy International Series, Vol. 6. Bochum, Dr. Dieter Winkler Verlag, 25–40.
- Zwitter, Ž. (2020):** Eine Wissensgeschichte der Wiesen und Weiden im Südosten der Alpen im 16., und frühen 17. Jahrhundert. V: Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. 128. Band. Teilband 1. Wien–Köln–Wien, Böhlau, 49–82.